

„Conflictul dintre libertatea de exprimare și dreptul la protejarea sentimentului religios”

„The conflict between freedom of speech and the protection of the religious belief”

„Le conflit entre la liberté d`expression et le droit de la protection du sentiment religieux”

Adrian-Nicușor Popescu

Anul II, Seria I, Grupa 205

Facultatea de Drept, Universitatea București

Rezumat:

Societate multiculturală presupune pluralitatea opiniilor, dar și a convingerilor religioase. Așadar, sunt din ce în ce mai numeroase cazurile de incitare la ură religioasă sau de încălcare a unui drept recunoscut pe cale jurisprudențială de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului: dreptul la protecția sentimentelor religioase. În realitatea contemporană, atentatele împotriva jurnaliștilor francezi de la săptămânalul Charlie Hebdo au deschis frontul conflictului dintre libertatea de exprimare ca valoare supremă și necesitatea limitării ei în cazul în care ar tulbura echilibrul societății democratice. Trebuie să distingem între satiră, o categorie a comicului ce ridiculizează sau critică ceva sau pe cineva, și calomnia religioasă gratuită, afirmație tendențioasă făcută cu scopul de ofensa și discredita sentimentele religioase ale unei comunități, identificată și cu noțiunea de blasfemie.

Cuvinte cheie: libertate, exprimare, religie, multiculturalism, satiră, blasfemie

Abstract:

Multicultural society requires plurality of views and religious beliefs. Thus, there are more numerous cases of incitement to religious hatred or violation of a right recognized judicially by the European Court of Human Rights: the right to protection of religious feelings. Nowadays, attacks against journalists from the weekly Charlie Hebdo French opened conflict between freedom of expression as a supreme value and the need to limit if it upsets the balance of a democratic society. We must distinguish between satire, comic category that ridicules or criticizes something or someone, and free religious slander, tendentious assertion made in order to insult and discredit the religious feelings of any community, identified with the notion of blasphemy.

Keywords: freedom, expression, religion, multiculturalism, satire, blasphemy

Résumé:

La société multiculturelle nécessite la pluralité des opinions et croyances religieuses. Ainsi, ce sont de plus en plus nombreux les cas d'incitation à la haine religieuse ou de la violation d'un droit reconnu judiciairement par la Cour européenne des droits de l'homme: le droit à la protection des sentiments religieux. Aujourd'hui, les attaques contre les journalistes de l'hebdomadaire français Charlie Hebdo ouvrent le conflit entre la liberté d'expression, en tant que valeur suprême et la nécessité de la limiter si elle bouleverse l'équilibre d'une société démocratique. Nous devons distinguer entre la satire, la catégorie comique qui ridicule ou critique quelque chose ou quelqu'un, et la calomnie religieuse, affirmation tendancieuse faite gratuitement afin d'insulter et de discréditer les sentiments religieux d'une communauté, identifiée aussi avec la notion de blasphème .

Mots-clés: liberté, expression, religion, société multiculturelle, satire, blasphème

1. Introducere

Multiculturalismul este o realitate spinoasă în multe dintre societățile europene, fiind interpretat fie ca un simbol al unei societăți diversificate, care se poate dezvolta armonios, fie ca o amenințare a coeziunii sociale, cu riscul de dezvoltare a unei societăți de ghetou¹. Problema multiculturalismului a devenit o preocupare centrală în contextul drepturilor omului din cauza nefericitelor evenimente recente precum atentatele teroriste, dar și pe fondul proliferării fundamentalismului religios, o nouă provocare pentru menținerea unității în diversitate. Jurisprudența europeană contribuie la ameliorarea acestei probleme, fie că este vorba despre „manifestările de ură” sau de purtarea însemnelor religioase în public². Manifestările de ură nu pot fi tolerate, în ciuda importanței de necontestat a garantării libertății de expresie, deoarece diversitatea culturală nu trebuie să fie concepută ca o amenințare, ci ca o sursă de îmbogățire culturală³. În fapt, multiculturalismul se află la originea conflictului dintre interpretările aduse libertății de exprimare și valențele dreptului de a avea convingeri religioase.

În contextul evenimentelor petrecute în ianuarie la Paris, blamatul atentat împotriva caricaturistilor de la săptămânalul Charlie Hebdo, au fost exprimate multe păreri controversate, unii contestând actul de cruzime, iar alții găsindu-i circumstanțe atenuante, argumentând că jurnaliștii au depășit o limită a libertății de exprimare. Papa Francisc, liderul spiritual de la Vatican, a criticat atentatele, dar a adăugat că libertatea de exprimare nu înseamnă dreptul de a insulta sau de a batjocori credința celorlalți. Am putut constata, în urma tragicelor evenimente, un fenomen de solidarizare pentru apărarea libertății presei, dar și pentru promovarea spiritului de egalitate între oameni. Totuși, există, din punct de vedere juridic, o obligație încălcată de acești jurnaliști? În lupta dintre libertatea de exprimare și libertatea credinței religioase cine primează?

2. Libertatea de exprimare - o libertate esențială

Libertatea de exprimare a fost și este unul dintre cele mai valoroase principii ale Declarației drepturilor omului și cetățeanului (1789), figurând la art. 10: „Nimeni nu poate fi tras la răspundere pentru opiniile sale, fie ele chiar religioase, dacă manifestarea lor nu tulbură ordinea publică stabilită prin lege.” Totodată, în spiritul prevederilor Declarației, art. 10 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului⁴ amintește că libertatea de exprimare este o libertate esențială, dar supusă unor condiții (restrângerea să fie prevăzută de lege, să urmărească un scop legitim, să fie necesară într-o societate democratică pentru realizarea scopului urmărit, ceea ce implică și respectarea criteriului proporționalității), deoarece constituie un fenomen juridic neobișnuit: deopotrivă un drept indispensabil, dar și potențial prejudiciabil pentru realizarea altor drepturi. Cu toate acestea, considerabila importanță a libertății de exprimare a fost subliniată de judecătorii europeni, ce au caracterizat-o ca fiind fundamentul esențial al unei societăți democratice și una dintre condițiile primordiale ale progresului și ale fericirii fiecăruia⁵. De aceea, statul are atât o obligație negativă, cât și una pozitivă: nu numai că nu trebuie să împiedice libertatea de exprimare, dar trebuie să și asigure exercitarea efectivă și concretă a acesteia. Așadar, putem concluziona prin a defini libertatea

¹ Jean-Francois Remucci, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, 2009, p.74

² CEDO, 29 iulie 2004, Leyla Sahin c. Turcia

³ CEDO, 13 decembrie 2005, Timishev c. Rusia

⁴ „1. Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. 2. Exercițarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”.

⁵ CEDO, 7 decembrie 1976, Handyside c. Regatul Unit, §49

de exprimare ca pe o condiție sine qua non a unei democrații pluraliste veritabile, pluralitatea de opinii individuale fiind însăși sursa libertății de exprimare⁶.

În opinia lui Georges Burdeau, pluralismul este o concepție juridică și politică favorabilă diversității opiniilor din societatea civilă, care face din garanția pluralității lor o condiție a libertății. Pluralismul, toleranța și spiritul de deschidere sunt trăsături esențiale ale unei democrații moderne sănătoase. De aceea, art. 10 garantează tuturor posibilitatea de a avea și exprima o opinie, chiar dacă este minoritară sau șocantă. Judecătorii europeni au insistat asupra faptului că libertatea de exprimare se referă nu numai la ideile primite în mod favorabil sau cu indiferență, ci și la cele care ar putea contraria sau neliniști autoritățile statale sau o parte a populației⁷. În concluzie, democrația nu înseamnă o idee bine șlefuită, cu multă grijă, așa încât să nu supere sau deranjeze pe nimeni, acest „politically correct” care produce, mai degrabă, cenzurări ale libertății de exprimare.

3. Libertatea de a avea credințe religioase

Libertatea de religie este prevăzută de art.9 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului⁸. Protejând înainte de toate forul intern, art.9 recunoaște drepturi prezentând un caracter fundamental⁹. Este important de precizat că dreptul de a avea credințe nu îi privește numai pe credincioși, ci și pe atei, pe agnostici și pe persoanele complet indiferente. Orice persoană trebuie să aibă libertatea de a alege și libertatea de a se răzgândi, la fel precum trebuie să își poată manifesta în mod liber convingerile, în mod individual sau colectiv, în public sau în particular. Orice fel de îndoctrinare este interzisă¹⁰, îndeosebi în școli, întrucât reprezintă o atingere intolerabilă adusă libertății consimțământului. Libertatea constă și în a nu avea sau a nu manifesta opinii religioase, iar în numele principiului liberei alegeri, nu este posibil ca o persoană să fie obligată să participe, împotriva voinței sale la activitățile unei comunități religioase din care nu face parte¹¹.

Cauza *Kokkinakis c. Grecia* este un bun exemplu pentru a determina limita legală de exprimare a convingerilor religioase. Așadar, în această speță, Curtea admite că libertatea religioasă comportă chiar și dreptul de a încerca să îți convingi aproapele, legitimându-se, mai mult sau mai puțin, prozelitismul. Cu siguranță, art.9 nu poate proteja comportamente abuzive, precum presiunile sau hărțuirile, dar trebuie subliniat că libertatea religioasă este indisociabilă de pluralismul ideilor, reprezintă o trăsătură fundamentală a societății democratice. Judecătorul european a mai adăugat prin a sublinia importanța limitării dreptului de a manifesta o religie, necesară într-o societate democratică unde coexistă mai multe religii, pentru a concilia interesele diverselor grupuri și de a respecta convingerile fiecăruia. Astfel, manifestarea convingerilor nu trebuie să tulbure ordinea publică, pentru că într-un stat laic și nu teocratic, religiile intră în sfera practicii private. De subliniat este incompatibilitatea cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului a legii religioase musulmane, Sharia, deoarece promovarea unor astfel de precepte poate incita la ură religioasă și chiar naște idei de pornire a unui război sfânt împotriva necredincioșilor¹². Judecătorul european afirmă în aceeași cauză că „este dificil să declari că respecti democrația și drepturile omului, dar în același timp să

⁶ Frederic Sudre, *Droit international et europeen des droits de l'homme*, PUF, 2012

⁷ CEDO, cauza Handyside, precit.

⁸ 1. Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conștiință și de religie ; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. 2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora.

⁹ CEDO, 25 mai 1993, *Kokkinakis c. Grecia*, §48

¹⁰ CEDO, 7 decembrie 1976, *Kjeldsen și alții c. Danemarca*

¹¹ CEDO, 23 octombrie 1990, *Darby c. Suedia* (obligația asumată de a plăti un impozit special unei biserici de stat)

¹² CEDO, 13 februarie 2003, *Refah Partisi c. Turcia*, §123 (un partid din Turcia a avut drept program politic instaurarea Shariei)

susții un regim fondat pe Sharia”¹³. În concluzie, atât timp cât există un real pericol ca principiile statului laic să fie amenințate, când există propuneri în spațiul public de a crea un Stat Islamic bazat pe Sharia sau un califat cu regim represiv față de necredincioși, este imperios necesar să se impună anumite limite acestor manifestări religioase cu scop distructiv pentru societatea democratică.

4. Diverse interpretări ale Curții Europene a Drepturilor Omului privind conflictul dintre libertatea de exprimare și respectul pentru o convingere religioasă

Recentele atacuri teroriste împotriva jurnaliștilor și caricaturiștilor din spațiul european aduc în prim plan problema foarte delicată a conflictului dintre libertatea de exprimare și credințele religioase. O primă dificultate cu privire la această chestiune sensibilă a apărut după publicarea unor caricaturi ce îl reprezentau pe profetul Mahomet în presa daneză la sfârșitul anului 2005. Gestul a fost gândit ca o reacție la refuzul unor caricaturiști de a face desene pentru o carte despre Islam și a vrut să denunțe cenzura existentă în societate cu privire la problemele islamice. Publicarea desenelor a declanșat la scara internațională, în special în lumea musulmană, controverse, proteste, demonstrații și boicoturi. Cu privire la acest subiect s-a pronunțat Jacques Legendre, președinte al Comisiei de Cultură a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, în opinia căruia *libertatea de exprimare nu este negociabilă și nu a fost niciodată sinonimă dreptului de a-i răni pe alții în credința lor. Pentru un credincios, credința este ceva absolut, iar acesta poate resimți o veritabilă suferință și jignire în momentul în care personajele și simbolurile pe care le respectă sunt negate și caricaturizate*. Apoi, au apărut amenințările cu moartea împotriva lui Robert Redeker, un profesor de filosofie francez care a publicat un articol virulent în *Le Figaro* la adresa Islamului. De menționat este și scriitorul Salman Rushdie, ale cărui *Versete Satanice* au făcut obiectul unei fatwa, un decret cu caracter penal prin care autorul era condamnat la moarte, emis de liderul Iranului din 1989, Ayatollahul Ruhollah Komeini. Însă nu doar religia musulmană a fost atacată în creații artistice. Cărțile lui Dan Brown au fost considerate de criticii lor o blasfemie la adresa creștinătății, iar vocile radicale au cerut interzicerea lor.

Dincolo de declarațiile politice, în cauza *Müller contra Elveției* din 24 mai 1986, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) a subliniat că art. 10 din Convenție înglobează și libertatea creației artistice. Comunicarea artistică constă în transmiterea mesajului artistic de la creator la receptor prin intermediul operei de artă. De asemenea, Comisia Europeană a Drepturilor Omului, într-o problemă ridicată de Biserica Scientologică din Suedia ce a semnalat anumite ofense aduse cultului respectiv, a precizat că noțiunea de libertate religioasă nu presupune dreptul de a fi ferit de critici, dar nu se exclude posibilitatea ca acele critici să atingă un nivel atât de periculos, încât să fie nevoie de intervenția statului pentru a garanta toleranța religioasă.

Jurisprudența europeană ne oferă soluții relevante cu privire la aceste divergențe între credincioși și cei care le contestă sau le batjocoresc religia. În decizia *Wingrove c. Regatul Unit* Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că interzicerea difuzării unui film care conține scene profanatoare în privința religiei creștine nu este contrară art. 10, adăugând că, „în contextul credințelor religioase, poate fi inclusă în mod legitim obligația de a evita, pe cât posibil, exprimarea care, având în vedere subiectele de venerație, aduce altora ofense gratuite și profanatoare”¹⁴. În plus, în 2005, în *Cauza I.A. c. Turcia*, Curtea a constatat neîncălcarea art. 10 prin condamnarea unui editor, motivată de publicarea unui roman considerat de către instanțe ca insultă la adresa Islamului¹⁵. Decizia a fost contestată în doctrină, apreciindu-se că în privința viitorului libertății de exprimare în Europa, poziția Curții este periculoasă în măsura în care, cu anticipație, oferă satisfacție deplină revendicărilor care emană de la autoritățile religioase sau politice, notificând țările europene să restrângă libertatea de exprimare pentru a ține seama de sentimentele

¹³ Frederic Sudre, Michel Levinet et autres, *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, Themis Droit, PUF, Paris, 2009

¹⁴ CEDO, 22 noiembrie 1991, *Wingrove c. Regatul Unit*, §52

¹⁵ CEDO, 13 septembrie 2005, *I.A. c. Turcia*

credincioșilor. Astfel, judecătorul european creează un veritabil drept european al religiilor¹⁶. Într-o opinie separată formulată de trei dintre judecători s-a exprimat faptul că orice condamnare penală ce afectează libertatea presei are un „chilling effect”, adică îi descurajează pe editorii non-conformiști, cei ce nu vor să fie politically correct, și are un efect negativ pentru libertatea de exprimare, fundament al democrației, conducând implicit la autocenzură. O altă decizie contestată în doctrină a fost *Cauza Patrel c. Franța*, ce privește libertatea de exprimare a unui martor al lui Iehova. S-a observat că instanța europeană impune o îndatorire de precauție mișcărilor anti-sectante atunci când răspund la provocarea dezbaterii publice, dar fără a impune aceeași obligație mișcărilor sectante¹⁷. De asemenea, Curtea a ținut să asigure diversitatea convingerilor religioase prin alte două decizii: *Manoussakis c. Grecia*¹⁸, în care s-a subliniat necesitatea menținerii unui veritabil pluralism religios indispensabil într-o societate democratică și *Kjildsen și alții c. Danemarca*¹⁹, unde a evidențiat necesitatea impunerii statelor unei obligații de a favoriza pluralismul educativ.

Mai mult, jurisprudența CEDO confirmă că, în unele situații, „respectul pentru sentimentele religioase ale credincioșilor garantat de articolul 9 poate fi considerat a fi violat prin descrierea provocatoare a obiectelor venerate din punct de vedere religios, iar asemenea descrieri pot fi privite ca fiind violări cu rea-credință a spiritului de toleranță care este o caracteristică a societății democratice” (*Otto-Preminger-Institut c. Austria, 1994*²⁰). Această decizie, deși considerată regretabilă de către juriștii ce apără libertatea totală de exprimare deoarece filmul asigură protecția minorilor fiind interzis acestora și se adresa doar unei categorii de spectatori avizați²¹, se înscrie în tendința jurisprudenței europene de a proteja diversitatea comunităților religioase și de a accepta unele decizii ale statelor de interzicere a unor manifestări ofensatoare pentru o credință, în virtutea argumentului că ar fi imposibil să se creeze un standard universal al moralei, o noțiune uniformă a acesteia. Așadar, marja de apreciere a statelor devine mult mai largă, pentru că acestea cunosc mult mai bine realitățile de la nivel local, necesitățile de protecție a comunităților religioase. Într-o opinie separată la această hotărâre, se pune problema dacă nu cumva se creează prin această hotărâre un drept ce nu este prevăzut de Convenție, dar care poate aduce atingere în mod grav unui alt drept consacrat în Convenție: „Convenția nu garantează în mod explicit dreptul la protecția sentimentelor religioase. Mai precis, un astfel de drept nu poate fi derivat din dreptul la libertatea de religie, care include de fapt un drept de a exprima viziunea critică asupra opiniilor religioase ale altora”. În concluzie, în soluțiile date, Curtea europeană rezonază cu opinia lui Hans Kelsen din opera „Teoria pură a dreptului”, conform căruia nu putem constata existența niciunui element comun tuturor ordinilor morale din cauza diversității extraordinare a injustului, dar și cu jurisprudența Curții Supreme din SUA care a considerat că „același discurs poate reprezenta pentru o persoană o formă de vulgaritate, iar pentru alta o formă de lirism”²². În completare, în *Cauza Murphy c. Irlanda*, judecătorul european a explicat că ceea ce este de natură a ofensa în mod grav persoanele de o anumită religie variază în timp și spațiu, în mod special în epoca noastră caracterizată printr-o diversitate în creștere a convingerilor și confesiunilor²³.

Cu toate acestea, limitările impuse libertății de exprimare nu trebuie să ducă la suprimarea acestui drept esențial, ci mai degrabă trebuie să se realizeze un echilibru între libertatea de exprimare și dreptul de a nu-ți fi insultate sentimentele religioase, iar credincioșii să admită faptul că alții resping credințele lor religioase și chiar că propagă alte doctrine ostile credinței lor,

¹⁶ J-F Flauss, RSC, 2006, p.672

¹⁷ P-F. Docquir, CEDO sacrifie-t-elle la liberte d'expression pour proteger les sensibilites religieuses, RTDH 2006, p.839

¹⁸ CEDO, 26 septembrie 1996, Manoussakis c. Grecia

¹⁹ CEDO, Kjildsen si alții c. Danemarca, precit.

²⁰ CEDO, 20 septembrie, 1994, Otto-Preminger-Institut c. Austria, §50

²¹ P. Wachsmann, „La Cour Europeenne des droits de l'homme et la liberte d'expression: sur un arret regrettable de la Cour europeenne des droits de l'homme, Revue universitaire des droits de l'homme, 1994, p.449

²² Cohen v. California, 403, US 15 (1971)

²³ CEDO, 10 iulie 2003, Murphy c. Irlanda, §67

recunoscându-se un anumit drept de critică legitimă²⁴. De exemplu, Cauza *Aydin Tatlav c. Turcia*²⁵ se referă la o publicație considerată a aduce ofense credinței musulmanilor. Autorul lucrării susținea că religia a avut ca efect legitimarea nedreptăților sociale, lăsându-le nesancționate în virtutea respectului pentru voința lui Dumnezeu. Pentru afirmațiile sale, reclamantul a primit o pedeapsa cu închisoarea transformată în amendă, fiind acuzat de blasfemie și atac la o credință religioasă. În hotărârea sa, Curtea a constatat că, într-adevăr, autorul a criticat religia musulmană, dar dintr-o perspectivă social-politică, apreciind că pasajele respective nu reprezintă un atac la simbolurile sacre ale musulmanilor. Ceea ce contează pentru stabilirea existenței unei critici legitime este maniera în care credințele și doctrinele religioase sunt combătute sau negate. În cauză, reclamantul nu a folosit un ton inadecvat, nu a urmărit să lovească sentimentele religioase ale musulmanilor, pasajele încadrându-se în conceptul de critică legitimă. Curtea a recunoscut lipsa unei concepții uniforme asupra protecției convingerilor religioase, ceea ce extinde, în opinia sa, marja de apreciere a statelor membre în acest domeniu, însă, controlul exercitat de Curte a relevat faptul că sancțiunea aplicată a reprezentat o ingerință în exercitarea dreptului la liberă exprimare, ingerință care nu a fost proporțională cu scopul legitim urmărit, astfel încât art. 10 din Convenție a fost încălcat. În plus, în cazul satirei, judecătorul european s-a pronunțat definind-o ca pe o formă de exprimare artistică și de comentariu social care, prin exagerarea și distorsionarea realității, îmbracă un caracter în mod deliberat provocator. Acest caracter potențial periculos, de natură să instige la ură religioasă, în anumite cazuri, trebuie examinat cu o atenție sporită, pentru a nu încălca dreptul artistului de a recurge la această formă de manifestare a opiniei²⁶. Altfel, în lipsa satirei, a acestei forme a comicului, depistăm calomnia religioasă gratuită, afirmație tendențioasă făcută cu scopul de ofensa și discredita sentimentele religioase ale unei comunități.

5. Blasfemia în Europa

În Europa, blasfemia nu este recunoscută de legislațiile naționale decât în Grecia ortodoxă. Parlamentul European, în Rezoluția 1510/2006, a susținut că blasfemia, privită ca insultă adusă unei religii, nu ar trebui să se erijeze în infracțiune penală. În România, libertatea credințelor religioase este garantată de Constituție în art.29, precum și de Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor. Cu privire la putem identifica un controversat articol 13, alin.2 potrivit căruia “în România sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de defăimare și învrăjpire religioasă, precum și ofensa publică adusă simbolurilor religioase”. S-a afirmat că o asemenea prevedere este abuzivă, anti-europeană și anti-democratică, iar aplicarea ei va duce la interzicerea unor creații artistice care au o componentă religioasă. Totuși, prevederile legale sunt compatibile cu cele constituționale : potrivit art. 30, alin.7 din Constituție “sunt interzise de lege (...) îndemnul la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă”. De asemenea, art. 29, alin. 4 din Constituție prevede că “în relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjpire religioasă”.

În Franța, de exemplu, judecătorul francez a avut grijă să nu sancționeze caracterul blasfemator al unei opere artistice, ci doar publicitatea agresivă și provocarea gratuită manifestată în mod constrângător, subliniind că esențial este echilibrul dintre libertatea de exprimare și dreptul credinciosului de a-i fi respectată convingerea religioasă²⁷, iar sancțiunea poate interveni numai acolo unde se produce o faptă în mod indubitabil ilicită, chiar dacă manifestarea artistică ar aduce atingere sentimentelor profunde ale unei comunități religioase²⁸. Astfel, judecătorul civil distinge între o injurie, o expresie gravă, în mod categoric ofensatoare și blasfemia, considerând că un stat laic nu poate recunoaște blasfemia ca pe o infracțiune²⁹. Este celebru cazul unui afiș publicitar ce

²⁴ CEDO, 31 ianuarie 2006, *Giniewski c. Franța*

²⁵ CEDO, 2 august 2006, *Aydin Tatlav c. Turcia*

²⁶ CEDO, 25 ianuarie 2007, *Vereinigung Bildender Kunstler c. Austria*

²⁷ TGI, Paris, 28 ianuarie 1985, *AGRIF c. J-L. Godard*

²⁸ C. Cass, civ. 1ere, 29 octombrie 1990, (*Affaire Scorsese - La derniere tentation du Christ*)

²⁹ Curtea de Casație, 14 noiembrie 2006, *Ste GIP c. Association Croyances et libertes*

parodiază scena Cinei cea de Taină a lui Leonardo da Vinci, înlocuind personajele religioase cu femei. Judecătorul a considerat că afișul nu constituie o insultă adusă sentimentelor religioase ale catolicilor. În principiu, judecătorul francez afirmă că receptorul mesajului artistic susceptibil de a-i ofensa sentimentele religioase are libertatea de a alege să îl primească, să îl cunoască sau de a-l ignora, așadar alegațiile sale ce vin în apărarea acestor sentimente pot foarte dificil constitui justificarea restrângerii dreptului la liberă exprimare. În plus, nu trebuie încurajată cenzura și nici triumful unei concepții morale asupra alteia, atât timp cât libertatea artistică este în joc și nicio persoană fizică nu a fost vizată, aflându-ne atunci în cazul unei injurii³⁰.

6. Caricaturile săptămânalului Charlie Hebdo, satiră sau incitare la ură religioasă

O problemă constantă în ultimul deceniu în Franța a reprezentat-o săptămânalul Charlie Hebdo, care prin caricaturile sale a atras, în nenumărate rânduri, oprobiul liderilor comunității religioase, în mod special, al liderilor musulmani. Un litigiu mai important s-a consemnat în 2007 atunci când jurnaliștii au publicat o caricatură reprezentându-l pe Mahomet spunând că „este greu să fii iubit de niște proști”, ironie la tendințele teroriste ale fundamentalistilor islamici, caricatură ce a atras o acțiune în justiție a Asociației Marii Moschei din Paris³¹. Tribunalul a luat în considerare câteva aspecte pe care le susținem și le considerăm ca esențiale pentru libertatea de exprimare a presei de satiră, afirmând, în primul rând, că nimeni nu este obligat să își achiziționeze un număr al revistei ce ar putea să-i insulte convingerea religioasă. În plus, caricatura este un portret care depășește limitele bunului gust tocmai pentru a transmite un mesaj cu funcție satirică, parodică, și nu este o formă golită de conținut, ci creează o dezbatere publică favorabilă dezvoltării pluralismului de idei, necesar pentru o societate democratică funcțională. Așadar, genul literar al caricaturii, deși în mod deliberat provocator, conține o idee generatoare de reacții; revoltătoare sau nu, ideea respectivă trebuie să fie apărată de principiul libertății de exprimare. Caricatura respectivă nu a reprezentat un atac împotriva apartenenței la o religie a unui grup de persoane, nu a vizat în mod personal pe nimeni, așadar nu a fost o ofensă adusă în mod gratuit musulmanilor, ci a atras atenția către fenomenul periculos al atentatelor teroriste în numele lui Allah și al războiului sfânt, *djihad-ul*. Putem considera că autorul a avut un scop profilactic, a fost de bună-credință și nicidecum nu a încercat să pună eticheta prostiei asupra unei întregi comunități religioase sau să incite la islamofobie, să creeze un sentiment de panică față de adepții acestei religii. Autorul a utilizat o formă a umorului și nu a instigat la ură religioasă sau violență, ceea ce ar fi fost ilegal. Așadar, trebuie să înțelegem că artistul apără echilibrul social, criticând extremismul religios care, iată, a ajuns să îl întristeze până și pe profetul Mahomet, deranjat de crimele săvârșite în numele său, tocmai printr-un mesaj împins la limita libertății de exprimare, ceea ce a fost interpretat în mod eronat ca o vulgaritate. De altfel, redactorul șef a afirmat că desenul nu reprezintă Islamul, ci viziunea deformată, interpretarea profund greșită a grupurilor teroriste musulmane.

În final, Charlie Hebdo nu a generalizat, ci a lezat doar acea parte a adepților unor religii care reprezintă un veritabil pericol social, un factor de dezechilibru și chiar distrugere al unor repere importante pentru democrația europeană. Nicio religie sau cultură nu autorizează atacurile teroriste. Acesta este principiul de bază pe care trebuie să ne fundamentăm viziunea asupra conflictului dintre libertatea de exprimare și libertatea conștiinței. Fanatismul nu trebuie tolerat, iar umorul trebuie să rămână arma democrației contra fanatismului religios. În lumina opiniilor juridice sau jurnalistice exprimate, considerăm că cenzurarea săptămânalului Charlie Hebdo nu ar fi echivalat cu ameliorarea fenomenului terorist, deoarece persoanele respective au fost antrenate pentru a ucide persoane de altă religie. Legislația trebuie adaptată și echilibrată, așa încât sancționarea depășirii limitelor opiniilor religioase să fie efectivă, concretă, iar depistarea și supravegherea persoanelor periculoase să reprezinte preocuparea de bază a autorităților, bineînțeles, respectând dreptul la viața

³⁰ Laurent Pech, *La liberté d'expression et sa limitation*, Presses Universitaires de la Faculté de Droit de Clermont-Ferrand, Université d'Auvergne, 2003, p. 380

³¹ TGI Paris, 22 martie, 2007, *Ste des Habous et des lieux saints d'Islam c. Phillipe Val et Ste Editions Rotative*

privată. În definitiv, nu publicarea caricaturilor a atras crima de la Charlie Hebdo, ci comportamentul deviant al unor fundamentalisti. Nu jurnaliștii de la Charlie Hebdo sunt responsabili pentru moartea persoanelor nevinovate din magazinul evreiesc, ci criminalii odioși care s-au folosit de un pretext - caricaturile - pentru a ieși în spațiul public cu un mesaj șocant, terifiant și inhibitor pentru viitoarele creații artistice potențial ofensatoare pentru acești fanatici. Atât timp cât judecătorul european interzice exprimarea anumitor opinii pentru a proteja sentimentul religios, trebuie ca și cei care promovează legile religioase cu caracter represiv violent și inuman să fie trași la răspundere, pentru că democrația modernă europeană presupune existența unui stat laic, bazat pe norme juridice și nu de sorginte religioasă. Limitarea libertății de exprimare ar fi inefficientă, într-o societate occidentală care oricum este un veritabil „butoi cu pulbere” din cauza multiculturalismului și ar crea impresia că se protejează promovarea unor astfel de tendințe religioase, prezente din ce în ce mai des în occidentul european. Astfel, din punct de vedere juridic, orice pretinsă încălcare a respectului pentru sentimentul religios trebuie analizată cu multă atenție, deoarece mesajul nu este întotdeauna transmis cu scop distructiv, ci poate reprezenta un apel la calmarea tensiunilor produse în societate de fanatici sau o critică legitimă, formulare utilizată și de către judecătorul european.

7. Concluzie

În încheiere, istoria ne folosește drept sursă pentru a demonstra că, de-a lungul timpului opinii și creații artistice considerate indispensabile acum pentru dezvoltarea culturală. De exemplu, autori precum Baudelaire și Flaubert au provocat reacții de indignare, iar cartea lui Stendhal, „Roșu și negru” a fost chiar interzisă de Biserica Romano-catolică³². Totul depinde de contextul social și istoric, de spațiul în care au fost publicate și de percepția asupra moralei publice din acel timp. În ciuda restricțiilor, aceste opere au rezistat și s-au impus ca repere culturale. Așadar, ceea ce este valoros din punct de vedere artistic și important pentru societate, deși conține un pretins caracter ofensator va trebui să dovedească în timp că mesajul său a fost unul avangardist și curajos.

Este foarte dificil să echilibrezi cele două libertăți: religia și exprimarea. Dar Europa trebuie să fie un spațiu în care să ai permanenta siguranță că vei fi liber să practici tradițiile și ritualurile cultului tău fără ca sentimentele religioase să-ți fie insultate, dar mai ales spațiul în care să ai siguranța că nu vei fi ucis atunci când îți exprimi un punct de vedere contrariant pentru un credincios.

³² <http://www.juridice.ro/113233/libertatea-creatiei-artistice-si-protectia-sentimentelor-religioase.html>

BIBLIOGRAFIE

1. <http://www.juridice.ro/113233/libertatea-creatiei-artistice-si-protectia-sentimentelor-religioase.html>
2. *Jean-Francois Renucci*, *Tratat de drept european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, București, 2009, p.74
3. *Frederic Sudre*, *Droit international et europeen des droits de l'homme*, PUF, Paris, 2012, nr. 234
4. *Frederic Sudre, Michel Levinet et autres*, *Les grands arrêts de la Cour europeenne des Droits de l'Homme*, Themis Droit, PUF, Paris, 2009
5. *P-F. Docquir*, *CEDO sacrifie-t-elle la liberte d'expression pour proteger les sensibilites religieuses*, RTDH 2006, p.839
6. *P. Wachsmann*, „La Cour Europeenne des droits de l'homme et la liberte d'expression: sur un arret regrettable de la Cour europeenne des droits de l'homme”, *Revue universitaire des droits de l'homme*, 1994, p.449
7. *Laurent Pech*, *La liberte d expression et sa limitation*, Presses Universitaires de la Faculte de Droit de Clermont-Ferrand, Universite d Auvergne, 2003, p. 380

